

Zegel-indrukken

De eerste Nederlandse briefkaart werd uitgegeven in 1871. Sindsdien zijn er heel wat verschillende exemplaren verschenen. Soms worden nieuwe briefkaarten uitgegeven vanwege tariefwijzigingen (omhoog of omlaag; ook dat laatste is voorgekomen'), soms is de aanleiding van staatkundige aard (troonswisseling, de bezetting), en vaak liggen esthetische motieven ten grondslag aan een nieuwe emissie van postwaardestukken¹.

Briefkaarten zijn postwaardestukken, ze vertegenwoordigen een zekere waarde. Deze staat meestal op de kaart vermeld in de vorm van een zegelindruk of waardestempel. Het is aardig om te zien, hoe men in de loop van de laatste 125 jaar met dat waardestempel is omgegaan.

Kopie van bestaande zegel

Aanvankelijk is het waardestempel een vrijwel exacte kopie van een bestaande zegel: de eerste briefkaart-binnenland krijgt een afdruk die sterk lijkt op de koersende wapenzegel van 2½ cent, de eerste buitenlandkaart wordt getooid met het portret van Willem III van de 5 cent blauw

Ab. 1-3 Briefkaarten voor binnenlands gebruik, 1871-1877-1899

---

¹ We beperken ons in dit artikel tot de waardestempels van briefkaarten: verhuiskaarten en luchtpostbladen komen misschien later nog eens aan de beurt.

Bij volgende emissies wordt deze lijn voortgezet: de binnenlandkaart heeft een zegelindruk uit de Cijfer-emissie 1876 en later uit de Cijfer-emissie 1899 (de in 1908 ingevoerde lokale briefkaart eveneens), terwijl voor de buitenlandkaart zegelbeeld en -kleur ontleend worden aan achtereenvolgens de emissies 'Hand haar' en 'Bontkraag'.

Ab. 4-6 Buitenlandkaart 1873

In de loop van de 20e eeuw zijn bij vrijwel alle permanente postzegeluitgaven ook briefkaarten verschenen: Lebeau, Veth, Van Konijnenburg, Wilhelmina (Harz), Juliana en profil, Juliana en face, Juliana Regina, Crouwel en Beatrix. In het 'Handboek Postwaarden' worden de kaarten behandeld als een integraal onderdeel van dergelijke emissies.

Ab. 5-6 Buitenlandkaarten 1892-1899

De langstlopende naoorlogse reeks, cijfertype Van Krimpen, heeft overigens geen briefkaarten opgeleverd: de enige postwaardestukken in dit type zijn verhuiskaarten.

Over de systematiek in het gebruik van cijfer- en koninginbeelden op postwaardestukken concludeerde C. Stapel in 1983, dat briefkaarten na 1953 altijd een koninginzeegel krijgen en verhuiskaarten altijd een cijferzeegel. Deze systematiek is in de jaren '90 weer doorbroken met briefkaarten in het type Crowwel (60 cent, 70 cent).

Afb. 7-9 Typen Veth, van Konijnenburg en Crowwel

Opdrukken

De eerste bescheiden afwijking tussen het zegelbeeld van briefkaart en postzegel ontstaat in 1916. Door tariefwijzigingen kwam er behoefte aan briefkaarten van 2 cent (lokaal) en 3 cent (binnenland). Deze worden gecreëerd door het aanbrengen van een zwarte opdruk op de oude kaarten van 1½ en 2½ cent.

Wijziging van het zegelbeeld door middel van opdrukken wordt in de jaren '20 heel gewoon: aanvankelijk met een bescheiden rode opdruk in gotische letters, daarna met speciaal ontworpen streepjes- of sierkader. In 1921 worden allerlei kaarten voorzien van opdrukken om ze geschikt te maken voor de nieuwe tarieven 7½ cent (binnenland) en 12½ cent (buitenland). Zuinigheid is in die tijd een deugd, zodat ook reeds eerder overdrukte briefkaarten een opdruk krijgen. En nog een, en nog een... Uiteindelijk leidt dit tot zeer onaantrekkelijke zegelbeelden, waarbij bijvoorbeeld de blauwe 1½ cent die reeds overdrukt was met '2 cent' in zwart en daarna met 'Vijf Cent' in rood, ook nog eens voorzien wordt van 'Zeven en een halve cent Nederland' in groen sierkader! In 1924 gebruikt men opdrukken met een lijnmotief die esthetisch meer verantwoord zijn.

Ook in latere jaren worden briefkaarten voorzien van opdrukken in nieuwe waarden, bijvoorbeeld bij de tariefverlaging in 1939, waarvoor grote, eenvoudig uitgevoerde cijfers gebruikt worden.

Afb. 10-12 Enkelvoudige, 2- en 3-voudige opdrukken, 1917-1920-1921

Nieuwe ontwerpen

Als de PTT in 1924 begint met het uitgeven van geïllustreerde briefkaarten (de kaarten met stadsgezichten op de linkerhelft van de adreszijde), wordt aan de vormgeving veel aandacht besteed. Bij deze kaarten maakt de zegelindruk een integraal onderdeel uit van het ontwerp, vandaar dat voor het eerst een zegelbeeld (Koningin Wilhelmina, 12½ cent) gebruikt wordt dat geen enkele relatie vertoont met bestaande postzegels. Ook voor de tentoonstellingskaart uit 1925 (Hugo de Groot) wordt dit zegelbeeld gebruikt.

Afb. 13 Speciaal ontwerp, 1924

De welbekende crisisbriefkaarten (3+2, 5+3 en 7½+3½ cent) uit 1933 hebben elk een speciaal ontworpen zegelbeeld, waarbij in dat van de hoogste waarde ook de toeslag is vermeld en de begunstigde instantie: het NCC, Nationaal Crisis Comité.

Af. 14-16 Crisishriefkaarten, 1933

Geen koningin

In de jaren 1940-1945 worden alle postzegels en briefkaarten met het portret van de Koningin uit roulatie genomen. De enige briefkaarten die verschijnen, zijn voorzien van cijferzegels Lebeau (vliegende duif). Sommige oudere modellen worden voorzien van guilloche-opdrukken, maar er werden ook nieuwe kaarten gedrukt waarbij Nederland meteen 'achter de tralies' verdwijnt, en die zonder deze opdruk niet bestaan. Het zegelbeeld is in deze jaren weer een getrouwe kopie van bestaande postzegels.

Na de bevrijding van Zuid-Nederland verschijnen daar de zogenaamde nooduitgifte-kaarten, waarbij het Lebeau-zegelbeeld aan de onderkant uitgebreid wordt met de tekst 'nooduitgifte'.

Als in 1945 een briefkaart van Nederlands Indië geschikt gemaakt moet worden voor gebruik in Nederland, levert dat een exotische zegelbeeld op: onder een rode opdruk blijven de rijstvelden en de karbouw voor de ploeg redelijk zichtbaar.

Af. 17-19 Guilloche, nooduitgifte en 'Indische' briefkaart

Afwijkende waarden en kleuren

De Wilhelmina-kaarten van het type Hartz kennen geen verrassingen, maar de latere naoorlogse Koninginne-reeksen tonen een nieuw verschijnsel: zegelbeelden in een waarde of kleur die als postzegel helemaal niet voorkomt.

De eerste briefkaart waarbij dit optreedt, is de 7 ct-kaart Koningin Juliana en face. Deze waarde, het tarief voor een briefkaart binnenland, is bij de postzegels uit deze reeks niet beschikbaar.

Af. 20-22 De koninginnen Wilhelmina en Juliana, 1947-1953-1954

Bij de emissie Juliana en profiel beginnen de postzegels bij de waarde 10 cent, maar zegelindrukken vindt men ook van lagere waarden: 6 ct olijfgroen (1954, lokaal), 7 ct donkerblauw (1953, binnenland) en 8 ct roodbruin (1957, binnenland). Afwijkende kleuren ten opzichte van de postzegels met gelijke waarde hebben de 20 ct lila (1957, buitenland) en de 25 ct olijfgroen (1964, buitenland).

Briefkaarten van de emissie Juliana Regina onderscheiden zich in dezelfde zin. De 20 ct groen (1969, binnenland) heeft geen tegenhanger in de zegelreeks, en bij de buitenlandkaarten is het zegelbeeld meestal lichtblauw. Dat laatste heeft een duidelijke reden: briefkaarten naar het buitenland worden bij voorkeur per vliegtuig vervoerd, en worden daarom bedrukt met 'Par avion', liefst in blauw. Een zegelbeeld in dezelfde kleur spaart drukkosten! De volgende zegelbeelden hebben hun lichtblauwe kleur aan deze economische gedachtengang te danken: 25 ct (1969, betaald antwoord), 30 ct (1971), 35 ct (1972), 40 ct (1974) en 50 ct (1976).

BRIEFKAART
CARTE POSTALE
PARAVION

Afb. 23-24 Luchtpost Juliana Regina in blauw en de eerste Beatrix uitgifte

De Beatrix-kaarten tenslotte, kennen een kleurenschema dat volkomen los staat van de overeenkomstige zegelwaarden; als binnenlandkaarten kennen we tot nu toe 50 ct roodbruin (1982) en 55 cent lichtblauw (1986), voor het buitenland 65 ct lichtgroen (1982) en 75 cent roze (1986).

Verder weg van de postzegel

Ter gelegenheid van '100 jaar briefkaart' wordt in 1971 een waardestempel ontworpen dat landsnaam en frankeerwaarde op een opvallende manier integreert. Twee kaarten met een filatelistische aanleiding, '50 jaar Postmuseum' (1979, opdruk op herdruk 4 ct Lebeau) en 'Internationaal Filatelistische Jeugdconcouers' (1984, Filacento-zegel), krijgen zegelbeelden die nog duidelijk als postzegel herkenbaar zijn.

Afb. 25-26 Waardestempel niet meer op postzegelformaat, 1988-1990

Daarna verwijdt het waardestempel zich van zijn oorsprong als zegel-indruk. En waarom ook niet? Op een briefkaart hoeft een vormgever zich niet te beperken tot postzegelformaat, zoals te zien is aan '100 jaar KNZB' uit 1988, 'Prins Bernhard Fonds (1990) en de kaart met puzzelmotief, die al in twee waarden is verschenen (60 cent en 70 cent, respectievelijk 1992 en 1993).

Als de ontwikkelingen in andere landen een maatstaf vormen, zal het waarde--stempel zich nog op een andere manier van de postzegel gaan onderscheiden, doordat de frankeerwaarde vervangen wordt door een tekst als 'Port betaald' of 'Frankering betaald'.

Toch postzegels?

In vroeger tijden werden waardestempels van briefkaarten door sommige verzamelaars hetzelfde behandeld als postzegels: men knipte ze van het poststuk en borg ze op in een album (dat men ze niet hoefde af te weken was een prettige bijkomstigheid). Tegenwoordig gebeurt dat nog maar zelden: men verzamelt postwaardestukken helemaal (of: helemaal niet).

Ongebruikte uitknipsels uit briefkaarten (en andere postwaardestukken) kunnen trouwens wel op een andere manier als postzegels gebruikt worden. Sinds 1972 mag men er namelijk brieven mee te frankeren² !

Jac Spijkerman

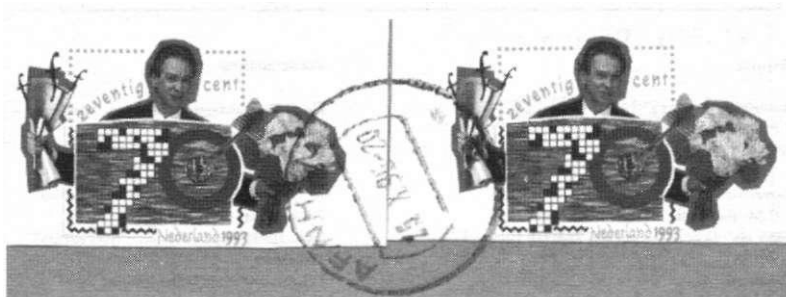

2

In de Postgids wordt gesteld: "Voor het frankeren van postzendingen moeten ongebruikte, voor de frankering geldige, door PTT Post uitgegeven nederlandse postzegels worden gebruikt. Als zodanig worden ook beschouwd postzegelafdrukken afkomstig van briefkaarten, adreswijzigingskaarten en luchtpostbladen".

Hierbij moet het wel gaan om zegelafdrukken met een aangegeven waarde, bleek bij navraag. 'Port-betaald'-uitknipsels uit postwaardestukken zijn officieel niet toegestaan als frankering.

Afb. 27 Twee uitknipsels van 70 cent ter voldoening van dubbel drukwerktaarif

Geraadpleegde literatuur:

- Mr. W.S. da Costa: Binnenlandse en Internationale Posttarieven van Nederland 1850-1990 (Posthistorische Studies nr. 14)
C. Stapel: Het veranderde gezicht van de Nederlandse briefkaart (1992)
C. Stapel: Van een kaart die geen kaart zou zijn (NMPH 1983, maart en april)
Handboek Postwaarden Nederland (1994)
Geuzendam's Catalogus Postwaardestukken (5e editie, 1984)

NOVIOPOSTJE

Te Koop: Postzegels gehele wereld, waarbij veel motief.
Tonnie Willems
Tolhuis 22-32
Tel. 024-3450627